

УДК 159.98: 378.011.3-051

О.О.Гліченко

ТВОРЧИСТЬ ЯК ЧИННИК ОСВОЄННЯ СТУДЕНТАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Процес підготовки майбутніх психологів в системі вищої освіти полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності, передбачає зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста. Поза сумнівом, професійна діяльність і ще більшою мірою процес фахової підготовки до неї впливає на особистісні якості і поведінку людини, може стимулювати її професійне зростання або, навпаки, обмежувати чи деформувати. Те що процес підготовки психолога передбачає не лише професійний розвиток, але й особистісний не викликає жодного сумніву і підкреслюється такими провідними психологами як В. Г. Панок, Н. В. Чепелева, Р. Кочюнас, О. Ф. Бондаренко та інші. Тому процес освоєння студентами професійної діяльності у ВЗН має бути максимально скерованим на оптимізацію самоусвідомлення та саморегуляції студентами власної професіоналізації. Поставлене завдання можна вирішити, змінивши акцент зі накопичення студентами знань на розвиток професійно-важливих якостей та вмінь в умовах творчої активності, що реалізовується в професійній діяльності, вільного творчого самовираження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про важливість і доцільність особистісної орієнтації в системі професійної підготовки та її творчої складової свідчать теоретичні здобутки і практичний досвід відомих вітчизняних психологів, таких як Г. О. Балл, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. Г. Панок, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та багато інших. С. К. Шандрук [6] підкреслює, що самовизначення, самовираження та самореалізація особистості майбутнього психолога-практика у ВНЗ залежить від творчого, гуманістичного і випереджального характеру освіти.

Ми погоджуємося з думкою О. Л. Туриніної, що провідними напрямами вдосконалення психологічної освіти є посилення стимулюючих факторів творчої індивідуальності студента - майбутнього спеціаліста, створення умов для її вияву та розвитку, а також

максимальне використання резервних можливостей для активізації інтересу студентів до самозбагачення творчого потенціалу [5].

Беззаперечним є і той факт, що професійна діяльність психолога-консультанта по своїй суті є діяльністю творчою, оскільки не зводиться до використання готових алгоритмів та схем, а вимагає постійної орієнтації у нестандартних психологічних ситуаціях, пошуку креативних рішень різнопланових особистих проблем клієнта. Так, С.В.Васьківська звертає нашу увагу на те, що «консультування - це вид спеціально організованого спілкування, у процесі якого психолог-консультант допомагає клієнтові дослідити і прояснити свою життєву ситуацію, актуалізувати додаткові сили і здібності, щоб знайти вихід із складних для нього обставин» [1, с. 9]. Здатність продукувати творчі ідеї, знаходити нестандартні рішення, активно і швидко реагувати на мінливість світу, успішно взаємодіяти з собою та іншими набувають для практичного психолога особливого значення. Ці міркування показують, що різноманітність завдань, які вирішуються психологом, накладає особливі вимоги до особистості майбутніх фахівців, змісту їх діяльності та профілю підготовки.

Освоєння консультативної діяльності має безліч граней: від відкриття психологічних закономірностей терапевтичної взаємодії, розвитку діалогічних якостей та вмінь, здатності пошуку нестандартних рішень в різних життєвих ситуаціях клієнта до формування власної професійної позиції, створення власної теорії психологічної допомоги. Творчість стає базовою характеристикою процесу підготовки психолога-консультанта.

Саме тому метою нашої статті ми ставимо розкриття змісту творчого потенціалу майбутніх психологів в період освоєння студентами консультативної діяльності.

Основний матеріал та результати дослідження. Неодмінним супутником всієї підготовчої системи є творчість. Для психолога, який здійснює консультативну діяльність, цінною є думка Адлера про те, що людина не є пасивним об'єктом впливу зовнішнього середовища, а сама активно формує свою особистість. Роль психолога полягає в тому, щоб розкривати «творчі сили» особистості та спрямовувати їх у потрібне русло. «Даремно намагатися розвивати психологію, ... не беручи до уваги творчу силу, ... яка спрямовує спонукання, надає їм форми, надає їм значущої мети» [7, с. 59].

Консультативна діяльність складна, багатогранна, здійснюється у найрізноманітніших ситуаціях і потребує від особистості постійної творчості, спрямованості та наполегливості.

За рівнем оволодіння професійною діяльністю, в тому числі консультативної (за комунікативною моделлю), виокремлюються чотири рівні, останній з яких є найвищим у професійному розвитку.

Перший рівень оволодіння вміннями, необхідними для психолога, що зводиться до первинного усвідомлення мети дії та пошук способів її

виконання, тобто які відносини потрібні клієнту, що саме залежить від мене як психолога, яким чином здійснювати психологічну допомогу.

Другий рівень характеризується оволодінням певним технологічним арсеналом кваліфікованого психолога, уточненням необхідної системи знань, сформованістю специфічних навичок та появою творчих елементів діяльності.

Третій рівень відображує діяльність як творче використання знань та навичок з усвідомленням не лише мети, але й мотивів вибору засобів та способів її досягнення (на рівні тактики діяльності).

Майстерність як оволодіння вміннями на рівні стратегії діяльності, творчого використання психотехнологій є *найвищим рівнем* оволодіння професійною діяльністю [2].

Зазначені рівні професіоналізації допомагають усвідомити всю глибину, масштабність процесу розвитку кваліфікованого психолога і підкреслюють провідну роль творчості. У зв'язку з цим, розв'язуючи стратегічну проблему підготовки фахівців, слід розглянути сутнісні характеристики діалогічної взаємодії в системі «психолог – клієнт».

Спілкування, в якому здійснюється орієнтування в особистісних проявах та проблемах клієнта, встановлюються та підтримуються партнерські відносини (на рівних), нами розуміється як діалогічне. Це підтверджується основними характеристиками «терапевтичного діалогу» консультативної діяльності, що передбачає:

- ступінь активності, завдяки якій особистість психолога більш чи менш цілеспрямовано робить свій внесок у розвиток інших (клієнтів), тобто здійснює вчинок заради розвитку, вдосконалення, покращення того, що існує в довколишньому середовищі, у психіці та особистості «партнерів по життю» (В. О. Татенко). При цьому обов'язково психолог активізує людину, посилює її відповідальність і самостійність;
- подвійність і партнерські, рівні позиції, які створюють ситуацію розкриття суб'єктивного світу однієї людини для іншої та знаходження спільного особистісного смислу між психологом і клієнтом (педагогом і студентом);
- емоційну та особистісну розкритість суб'єктів взаємодії, що веде до вільного висловлення своєї позиції клієнтом та знаходження нових способів ефективного існування;
- здійснюється розширення позиції кожного партнера, формується позиція «іншого», розвиваються рефлексивні механізми мислення, що важливим є в особистісному зростанні.

Діалогічне спілкування вимагає від його учасників наступних психологічних якостей: активності партнерів, психологічної готовності до взаємодії, емоційної відкритості, оціночної об'єктивності з безумовним прийняттям, взаєморозуміння, співпереживання та проникнення у світ Іншого, наявність внутрішньої духовної близькості, взаємної спрямованості дій партнерів, дотримання правил взаємної

поваги, визнання цінності кожної особистості, наявності знань та комунікативних навичок й вмінь.

Діяльність психолога не може бути штампована, кожний діалог з клієнтом унікальний, неповторний. Особливої значущості набуває наявність таких якостей як відкритість власному досвіду, толерантність до невизначеності, здатність до самостійного навчання, мотиви самовдосконалення та професійного зростання з постійним розширенням спектру цілей та мотивів професійної діяльності. Творчий підхід в роботі психолога є умовою та засобом терапевтичних відносин, тому такі якості як оригінальність, винахідливість, різнобічність, гнучкість допомагають уникнути односторонності в консультативному процесі, підтримувати терапевтичний контакт, знаходити варіанти виходу із складних життєвих ситуацій клієнта тощо.

Важливо розглядати психологічні якості практичного психолога як сукупність активних елементів психологічного ресурсу, кожен з яких проявляється в його діяльності. Творчий потенціал особистості є певним ядром його внутрішніх сил, що допомагають йому самореалізуватися. В. О. Моляко розглядає творчий потенціал як «ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому». Тобто, вважає вчений, «творча людина... потенційно здатна до творчості. Інша річ - у яких масштабах, у якому обсязі, на яких часових дистанціях, в яких сферах тощо - це вже потребує окремих уточнень у кожному конкретному випадку» [3, с 14].

Для нас також важливою є думка О. М. Матюшкіна про те, що творчий потенціал закладений в кожному, і це відкриває потенційні можливості для його розвитку. Пізнавально-творча діяльність, що спрямована на саморозвиток, стимулює розгортання особистісних та професійних якостей, досягнення оптимального співвідношення продуктивності життєдіяльності та енерговитрат, трансляцію своєї індивідуальності через результати праці.

Існують різні засоби формування професійно-значущих якостей: інтенсивне професійне тренування, діяльнісна апперцепція, зміна точки зору, дзеркальне відображення, адекватна оцінка та самооцінка, побудова оптимальної стратегії поведінки у професійних контактах, гармонізація структури особистості. Але особлива увага в психологічній літературі приділяється активним методам навчання як засобу підготовки майбутніх психологів (О. Ф. Бондаренко, Л. В. Долинська, Ю. М. Ємельянов, Л. А. Петровська, Л. І. Уманець, Т. С. Яценко), що допомагають формуванню психологічної спрямованості, об'єктивації становлення позиції особистості, орієнтації людини на самовдосконалення та власне розкриття творчого потенціалу психолога.

З метою актуалізації та розкриття творчого потенціалу майбутніх психологів на сьогодні використовуються такі методи, як метод культурних аналогів, прийом психологічних контрастів, метод концептуалізації, технологія формування критичного мислення К.

Мерідіта, Дж. Стила, Ч. Темпла і С. Уолтера, стимулювання професійної рефлексії учасників через ведення щоденника, написання есе, творів, листів до себе, до клієнта, складання переліку запитань, самооцінка успішності тощо.

Для розвитку діалогічної позиції учасників та збагачення їх умінь ведення діалогу використовуються методи стимуляції спільної творчості: метод «індукції діалогічної діяльності», організаційно - діяльнісні ігри, мозковий штурм та його модифікації, групові дискусії, рольові ігри.

Успішне освоєння студентами консультативної взаємодії на діалогічних засадах можливе через втілення у процес вузівського навчання принципів розкриття творчого потенціалу. Для нас особливого значення набуває принцип творчої самодіяльності, який був сформульований С. Л. Рубінштейном. Він вважав творчий акт головним механізмом розвитку людини, в якому виокремлюються два аспекти: 1) обернений зовні й утілюваний в матеріальному результаті творчості (у нашому випадку це може бути нове розв'язання консультативного завдання); 2) обернений усередину, що реалізовується у змінах особистості в результаті її творчості.

Принцип рефлексії взаєморозвитку інтелектуального і особистісного аспектів творчості. Вивчення розвитку творчого мислення в умовах діалогу (Я. А. Пономарьов) показало, що критерієм виділення структурних рівнів творчого мислення та етапів розвитку творчого спілкування може виступати: використання вторинної (додаткової) інформації, можливості розуміння сутності та переформулювання висловленого.

Принцип унікальності дозволяє будь-який феномен, представлений у консультативному завданні, розглядати як неповторний, а значить такий, що виходить за рамки апріорного пояснення, розуміння, осмислення. Цей принцип спонукає ставитися до будь-якого елемента психологічної реальності як до того, що володіє нескороминущою цінністю і що вимагає спеціальних зусиль розуміння і осмислення.

Організувати процес дослідження професійного досвіду, самопізнання і саморозвитку допомагає гуманістично-рефлексивний підхід психології співтворчості. Тут основними механізмами виступає створення рефлексивного середовища, наявність проблемно-конфліктної ситуації, створення взаємин співтворчості (установка на кооперацію, а не на конкуренцію, доступність власного досвіду для іншого і відкритість досвіду іншого для себе).

Звичайно творчий потенціал особистості ми розглянули як частину глибинного комплексу процесу професіоналізації майбутнього психолога-консультанта. На результати безумовно впливає весь спектр умов, створених в процесі навчання. Серед них: створення рефлексивного середовища, включення у хід тренінгових занять багатоманітних проблемно-конфліктних ситуацій з метою активізації

творчих, продуктивних компонентів мислення учасників; забезпечення активної позиції учасників за рахунок створення відносин співтворчості, відмова від прямої повчальної дії з боку педагога; здійснення оперативної діагностики і корекції рівня самостійності учасників у розв'язанні консультативних завдань; включення у процес навчання студентів принципів розв'язання консультативних завдань; можливості осмислення процедур розв'язання, самоконтролю і контролю.

Таким чином, творчий характер консультативної діяльності потребує втілення в процес професійного розвитку майбутніх психологів принципів діалогічної взаємодії на засадах внутрішньої і зовнішньої вільної творчості, алгоритмів творчого мислення і пошуку, творчого саморозкриття студентів. Звідси випливає, що творчість, яка несе в собі як особистісну, так і соціальну значущість, має стати невід'ємною ланкою процесу фахової підготовки. В перспективі залишається змістовне розкриття методів стимуляції спільної творчості як механізму розвитку професійно важливих якостей.

Список використаної літератури

1. Васьківська С. В. Основи психологічного консультування: Навчальний посібник / С. В. Васьківська. - К. : Четверта хвиля, 2004. - 256 с. **2. Меєрович М. И.** Технология творческого мышления: Практическое пособие / М. И. Меєрович, Л. И. Шрагина. - Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2000. - 432с. **3. Моляко В. А.** Психологическая система тренинга конструктивного мышления / В. А. Моляко // Вопросы психологии. - 2000. - №1 . - С.136-141. **4. Основи практичної психології** / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. : Підручник. К.: Либідь, 1999. - 536 с. **5. Туриніна О. Л.** Психологія творчості у змісті підготовки практичних психологів / О. Л. Туриніна // Персонал. - № 5 (59). - 2000. - С. 66-77. **6. Шандрук С. К.** Формування індивідуально-творчого стилю життя у майбутніх практичних психологів / С. К. Шандрук //Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. - Випуск 185. - Чернівці: Рута, 2003. - С.177-183. **7. Шевченко П. И.** Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству / П. И. Шевченко, Б. Д. Красовский, И. С. Дмитрик. - К. : Наукова думка, 1992. - 148 с.

Гліченко О.О. Творчість як чинник освоєння студентами професійної діяльності психолога-консультанта

У статті розглянута проблема вузівської підготовки психологів до практичної діяльності. Розкрито сутність діалогічної технології освіти та особливості впровадження в систему професійної підготовки психологів. Визначено етапи та психолого-педагогічні умови діалогічно спрямованої навчальної діяльності психологів через досвід. Діалог трактується не

просто як методичний засіб активізації мислення студентів та покращення засвоєння ними знань, а як спосіб пробудження у них самостійної, вільної, творчої позиції, що є умовою професійного росту психолога.

Ключові слова: професійна підготовка практичних психологів, діалог, діалогічна взаємодія, інтерсуб'єктний підхід, діалогічна технологія.

Осуществлен теоретический анализ проблемы развития диалогических качеств будущих психологов в процессе профессиональной подготовки. В частности особое внимание уделено построению системы диалогических качеств и необходимости активизации творческого потенциала студентов как важного механизма развития.

Ключевые слова: диалог, терапевтический диалог, диалогические качества, развитие, подготовка практического психолога, творчество.

Key words: dialogue, therapeutic dialogue, dialogical qualities, development, training of counseling psychologists

Гличенко Е.А. Современные образовательные технологии в системе профессиональной подготовки практических психологов

В статье рассматривается проблема вузовской подготовки психологов к практической деятельности. Раскрыта сущность диалогической технологии и особенности ее внедрения в систему профессиональной подготовки психологов. Определены этапы и психолого-педагогические условия диалогически ориентированной учебной деятельности психологов через опыт. Диалог понимается не просто как методическое средство активизации мышления студентов и улучшение усвоения ими знаний, а как способ пробуждения у них самостоятельной, свободной, творческой позиции, что является условием профессионального роста психолога.

Ключевые слова: профессиональная подготовка практических психологов, диалог, диалогическое взаимодействие, интерсуб'єктний підхід, диалогічна технологія.

Glichenko E.A. Modern educational technologies in the system of training of educational practical psychologist

The article describes main problem of universitive training psychologists to the practical activity. Based on the theory of intersubjective

dialogue developed the concept of dialogical technology. The essence of dialogical technology and features of this technology into training of educational psychologists. Describes the stages of dialogical learning through the experience of psychologists. Determined psycho-pedagogical conditions of dialogical learning activities through the experience of psychologists. The main parameters are the content of the dialogic interaction of the teacher and the student. Dialogue is understood as a methodical means of activation of thinking of students as a way to wake them independent, free, creative position, which is a condition for the growth of a professional psychologist.

Key words: training of practical psychologists, dialogue, dialogical interaction, intersubjectivity dialogue, dialogical technology.